

DİNÎ MİMARİDE DOĞAL TAŞ KULLANIMI: SANCAKLAR CAMİİ VE BEYLİKDÜZÜ FATMA ANA CEMEVI

USING OF NATURAL STONE IN RELIGIOUS ARCHITECTURE: SANCAKLAR MOSQUE AND BEYLİKDÜZÜ FATMA ANA CEM HOUSE

İbrahim TÜRKERİ*

ÖZET

Mimarlık tarihinin değişim süreci yapı malzemesinin ve öğelerinin değişimiyle eş zamanlıdır. Süsleyici – taşıyıcı – yüzey örtücü biçimiyle önemli bir yapı ögesi olarak kullanılan doğal taşlar, mimarlığın arşivi konumundadır. Bir yapma biçimi olarak kullanılan doğal taşlar, tapınma mekânına yapısal ve/veya anlamsal olarak kimlik kazandırmaktadır. Bu çaba, mekânı konstrüktif olarak oluşturmak ile birlikte aynı zamanda mekana anlam ve değer yüklemenin aracı olarak da belirebilmektedir. Dini mimariyi malzeme kullanımının ötesinde, dayanıklılığı ve güzelliği nedeniyle bir yapma biçimi olarak doğal taşlar kadrajından okumak, mimarının dini boyutunu tartışmak için farklı bir aralık sunmaktadır. Bu bağlamda yapılan çalışma kapsamında, doğal taş malzemeye dini mimaride yüklenen anlam ve değer Türkiye'deki karşılığı olarak Sancaklar Camii ve Beylikdüzü Fatma Ana Cemevi örnekleri irdelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Doğal Taş Kullanımı, Sancaklar Camii, Beylikdüzü Fatma Ana Cemevi

Geliş Tarihi/Received: 19.10.2021
Kabul Tarihi/Accepted: 13.01.2022

Araştırma Makalesi/Research Article

*
Mimarlık Bölümü,
Gebze Teknik Üniversitesi, Kocaeli / Türkiye

Department of Architecture,
Gebze Technical University, Kocaeli / Turkey

ORCID: 0000-0002-8449-3599

iturkeri@gtu.edu.tr

ABSTRACT

The change process of architectural history is simultaneous with the change of building materials and elements. Natural stones, which are used as an important building element with their decorative - carrier - surface covering form, are the archive of architecture. Natural stones, which are used as a way of making, give a structural and/or semantic identity to the place of worship. This effort can appear as a means of constructing the space, as well as adding meaning or value to the space. Reading religious architecture from the frame of natural stones, which are used as a form of construction due to its durability and beauty, beyond the use of materials, offers another range to discuss the religious dimension of architecture. In this context, within the scope of the study, the examples of Sancaklar Mosque and Beylikdüzü Fatma Ana Cem House as the meaning and value attributed to natural stone material in religious architecture in Turkey are examined.

Keywords: Using of Natural Stone, Sancaklar Mosque, Beylikdüzü Fatma Ana Cem House

1. GİRİŞ

Doğal taşlar, insanlık tarihinin kültür birikimlerini günümüze kadar ulaştıran, bu sürekliliğin devamını sağlayan önemli bir tarih taşıyıcısıdır. İlk insanların aletleri ile başlayan bu süreklilik, yeryüzünde başka hiçbir yapıya gösterilmeyen özveri ve özen ile inşa edilmiş olan dinî yapılar ile devam etmiştir. Tarihsel süreklilik içerisinde uygarlıkların temsilietini üstlenen ve önemli imgeler olan tapınma mekânlarının strüktürel ve mekânsal kurgusu doğal taş malzeme ile vücuda getirilmiştir.

Taş, tarih boyunca değişik uygarlıklar tarafından hayatın her alanında kullanılmıştır. Yağmur, rüzgâr, sıcak, soğuk gibi etmenleri barındıran sert iklim koşullarına dayanıklı olması, yüksek taşıma kapasitesine sahip olması ve yeryüzünde bol miktarda ve türde bulunması nedeniyle, medeniyetlerin mimarilerini şekillendiren ve günümüze kadar ulaşmasını sağlayan en önemli yapı malzemesi olmuştur. Sadece mekân kurucu bir yapı ögesi değil aynı zamanda mekâna anlamlar yüklemenin de aracı olmuştur. Sanat olgusu, taşa atfedilen dil sayesinde ifade edilmiştir. İlk insanların mağaralardaki resimleri taş üzerine çizilmiştir.

Bingöl'e göre; taş ya da mermer, ocaktan çıkarılıp da ustasının eline geçinceye kadar bu genel anlamlarıyla tanımlanırlar. Ustasının elinde şekil almaya başladıklarında, onlar artık taş ya da mermer değil ya bir heykel ya bir tabak ya da vazo ya da yapıda kullanılacak bir mimari eleman olma sürecine girmişlerdir. Ustasının elinden çıktıkları anda da hayranlığımızı, şaşkınlığımızı ifade bile edemememize neden olacak bir olağanüstülikle karşılamızdır (Bingöl, 2004).

2. MİMARİ TASARIMDA DOĞAL TAŞ KULLANIMI

Tarihsel olarak geriye doğru gidildiğinde mimari tasarımın asli öğeleri olan zemin, duvar ve saçağın taş aracılığıyla üretilebildiği ve hatta mimarlık tarihinin bu gelişmeler üzerinden de okunabileceği görülebilmektedir. Üretme koşulları ve biçimi zamanın teknikleriyle çeşitlenmiş ve böylece taş kullanımı, yeni mimari oluşumların en önemli tercihlerinden biri olabilmektedir.

Farrelly'e göre; mimarlık ve sanat tarihi aynı zamanda doğal taşların kullanım tarihidir (Farrelly, 2011). İnsanlar kil ve ahşaptan yapılmış yerlerde ikamet ederlerken bile, çeşitli anıtsal yapılarında doğal taşları kullanmışlardır (Çelik, 2003). Doğal taşın sert hava koşullarına dayanıklı olması, taşıyıcı gücünün fazla olması ve doğada bol miktarda bulunması, yüzyıllar boyunca mimarın en soylu yapı malzemesi olarak kullanılmasını sağlamıştır. Hiçbir bağlantıya gerek duyulmaksızın sağlam yapılar inşa etmeye olanak tanınması, doğal taşı diğer malzemelerden üstün kılan en önemli özelliktir (Ulu, 2009).

Doğal taşların mimari tasarımda kullanımını açıklayan tanıma değinen Korkmaz'a göre; insanlık tarihinde inşaat malzemesi olarak kullanılan ilk ürünlerden olan doğal taşlar, yer kabuğundan çıkartılarak doğrudan veya işlenmiş olarak çeşitli amaçlarla yapılarda kullanılan taşlardır. Doğada bulunan kayaçların hemen hemen tümü bu tanıma göre doğal taş kapsamına girmektedir (Korkmaz, 2016).

Taş, 1800'lü yıllara kadar çoğunlukla "masif strüktürel eleman" olarak kullanılmıştır. Bu tarihten itibaren tüm dünyada başlayan endüstri devriminin etkisiyle bu özelliğini yitirip "kaplama malzemesi" kimliğiyle ağırlıklı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Taş kullanımının bir süre azalmasının nedeni, yeni inşaat malzemelerinin çok sayıda ve çeşitte olmasıdır. Çevrecilik bilincinin son yıllarda gelişmesi doğrultusunda doğaya yeniden yönelerek taş kullanımı tercih edilir hâle gelse de modern mimaride hak ettiği seviyeye ulaşamamıştır. Bu nedenle endüstrileşmiş ülkeler taş malzemenin tüketimini teşvik edebilmek için taşın işlenmesini kolaylaştırıp hızlandıran kompüterize sistemler geliştirmişlerdir. İtalya'da olduğu gibi yeni inşa edilecek binalarda taş kullanımını %10-15 oranında zorunlu kılma yollarına gitmektedirler (Öztank, 1999). Bununla birlikte özellikle son yıllarda tasarlanan ve doğal peyzajın parçası olması istenen alanlarda doğal taş, diğer yapı malzemeleri ve ahşap ile kullanıldığında mekânlara doğallık kazandırmak adına son derece başarılı olarak kabul edilmektedir (Sweden, 2002).

Taş ocaklarından temin edilerek atmosfer etkilerine dayanıklı ve teknolojik özellikleri bakımından yapı işlerinde kullanılmaya elverişli taşlara "doğal yapı taşları" denilmektedir (Gifford, 2010). Doğal yapı taşlarının mimarlık üretimindeki kullanımı incelendiğinde; yapı taşı olarak taşıyıcılık işlevinin verildiği, yapı bütünü oluşturarak çeşitli bölümlerde dekoratif amaçlı kullanıldığı, herhangi bir malzemenin üzerine örtmek amacıyla kaplama elemanı olarak kullanıldığı, kırma – eleme ya da toz hâline getirilip sıva veya harç karışımlarında agrega olarak kullanıldığı görülmektedir.

Taşın kimyasal oluşumu, dayanımı, sertliği, kırılabilirliği, don ve basınç gibi çeşitli fiziksel zorlamalar karşısında göstereceği tepkileri içeren teknik bilgiler, doğru yerde doğru taşın kullanılması açısından önem taşır. Hangi taşın nerede kullanılabileceğine ilişkin bilgilere vakıf olunmadan taş seçimi yapılması zaman içerisinde çeşitli olumsuzluklara yol açabilmektedir. Bu bağlamda düşünüldüğünde mimaride doğal taş kullanımı, mimarlığın coğrafya ile doğrudan ilişkili olduğunu göstermektedir. Doğal kaynaklarından temin edilen taşlar, yan yana – üst üste veya bir araya gelme biçimleri açısından, üretildikleri bölgenin mimari karakterleri doğrultusunda farklılık göstermektedir. Bu farklılıklar ve mimarın taş aracılığıyla örgütlenme biçimi, taşın kullanıldığı bölgeye özgü bir "mimarî tasarım diline" işaret etmektedir. Taş duvarların çizgisel düzenleri, taş büyüklükleri, taşların biçim ve bir araya gelme biçimleri, derzlerin doldurulma biçimleri bölgenin mimari karakterini sergilemektedir.

Kaplama ve döşeme amaçlı üretimlerde blokların; sağlam, olabildiğince çatlaksız, taşı oluşturan minerallerin ayrışmaya, oksidasyona ve güneş ışığında renk değiştirmeye karşı dayanıklı olması gerekmektedir. Yapı, doku, renk ve desen dağılımı yönünden homojen,

fiziksel ve mekanik özelliklerinin yapı ve kaplama taşı standartlarında öngörülen kullanılabilirlik sınır değerlerinin üzerinde olmalıdır. Kesilebilir, şekillendirilebilir, parlatılabilir veya yüzeyi işlenebilir olması istenmektedir (Şentürk vd. 1996). Blok hâlindeki taş malzemeler ince kesitli hâle getirilerek yapı cephelerinde ya da iç mekân dekorasyonunda kullanılabilir. Taşın cinsi, mekândaki fonksiyonu ve yeri, ince kesitli taş üretimine yönelik işlemlerde belirleyici etkenlerdir.

Doğal taşların kullanım alanlarının tespit edilmesi için su emme, sertlik, darbe-basınç-emilme dayanımı, petrografik analiz, termal genleşme, don etkisine dayanım, tuz buharının etkisi, tuz kristallenmesi, kimyasal etkilere dayanım, kaymaya karşı dayanım, yoğunluk, pas oluşumu, yangın etkisi, saplama derinliğinde kırılma yükü yöntemlerinden faydalanılmaktadır. Bu yöntemler doğal taşların kullanım alanı kararı verilirken kapsamlı araştırmaların yürütüldüğünü göstermesi bakımından önemlidir (Yüksel, 2018).

Mimaride taş malzeme yapı elemanı olarak da farklı tür ve işlevlerde kullanılmaktadır. Taş malzemenin en çok kullanıldığı yer temellerdir. Yapılarda farklı inşaat malzemeleri ile inşa edilebilen düşey bölme ögesi olan duvarlarda kullanılan en önemli malzemelerden biri taştır. Mimaride herhangi bir açıklığı geçmenin iki yolu vardır: Birincisi lento denilen düz yatay atkı ya da kiriş yapmak, ikincisi eğrisel bir yapı elemanı yani "kemer" inşa etmektir. Kemer, formundan dolayı üzerindeki yükleri aşağıya aktarmada düz atkıdan daha emniyetli ve uzun vadede yapı için daha olumludur. Bu nedenle, yükün güvenli bir şekilde zemine aktarımında önemli işlevi olan bir taşıyıcı elemandır. Bir kemerin iki kolunun oturduğu ve eğrisel kısmın başladığı seviyeye "üzengi" burada yer alan ve yatay olarak yerleştirilen iki taşa da "üzengi taşı" adı verilir. Kemerin orta aksı hizasında, tepe noktasında yer alan taşa ise "kilit taşı" denir (Komisyon, 2013).

Doğal taşın, mimari bir bütünlük içerisinde konstrüktif bir eleman olarak kullanılması ya da yüzey örtücü bir kaplama malzemesi olarak kullanılması bir zorunluluk olarak değil, aynı zamanda doğal, ekolojik, sağlıklı, estetik ve ekonomik olan bir yapma biçimine dair tercihin de göstergesi olarak ortaya çıkmaktadır. Bu açıdan bakıldığında mimari tasarımda doğal taş kullanımı, daima güncelliğini korumuş, mimarinin en soylu malzemesi olarak mimarlık tarihinde yerini almıştır. Doğal taşların mimarideki bu yeri ve öneminin en görünür ve okunabilir olduğu aralık dinî mimarideki örnekleridir.

3. DİNİ MİMARİDE DOĞAL TAŞ KULLANIMI

Tüm dinlerde tanrı inancı dinî yapılarla bütünleşir. Kutsal olan ile kurulan bağ, dinî yapılar aracılığıyla sağlanır. Bu yapıların malzemesi ve süslemesi tanrıya olan özeni göstermektedir. Dinî mekânlarda ve yapılarda kalıcılık ve ihtişam önemlidir. Dinî yapılar, saray yapıları gibi "güç"ü temsil eder. Bu yapılar dinin ve sarayın otoritesini yansıtır. Kutsal ihtişam dinî mekânlara yansıtılmıştır. Kalıcılığını sağlamak, sadelik, mükemmeliyet, çok boyutluluk ve yücelik ifadesi için, taş malzeme kullanılmıştır. İhtişam sadece tanrı evine mahsustur düşüncesi de farklı bir ayrıcalıktır. Taş yapılar; varlığını oluşumunu, yaşamın her an değişime uygun ve sonsuzluğa devam eden süreci, yer aldığı çevreyi güzelleştirici bir anlam ifade etmektedir (Kubat, 2014).

Doğal taşların dinî mimaride kullanımını tartışabilmek için bu kullanımı tetikleyen ve örgütleyen düşünsel güzergâhı irdelemek gerekmektedir. Bu bağlamda din olgusu ile birlikte "kutsal" kavramı üzerinde durarak taşın dinî mimarideki rolüne başka bir boyuttan bakabilmek mümkün olacaktır. Şöyle ki bireysel ya da toplu olarak davranış biçimlerinin gelişmesi ile inanma biçimleri ve bu biçimlerin sisteme dönüşmesi de bu kültürel oluşumun sürekliliğine katkıda bulunmaktadır. Bu oluşum sırasındaki en dikkat çeken durum, nesneye ve dahi mekâna ruhsal anlamlar yüklenmesi ve bu anlamlar bütünüyle bireyin kendisinden daha üstün gördüğü güç ile bağ kurma çabasıdır. Bu bağlamda düşünüldüğünde din olgusunu oluşturan, inanma ve tapınmadır. Hem sıfat hem de tasvir olarak "kutsal" kavramı, inanma ve tapınmanın temelini oluşturmaktadır.

En ilkelinden en gelişmişine kadar tüm dinlerin tarihi, hiyerofanilerin (kutsal ifade eden herhangi bir şeyin) tarihidir. Kutsal herhangi bir nesnede, bir ağaçta, bir taşta, bir nehirde tecelli edebildiği gibi bir insanda, çok basit ve garip görünen bir varlıkta bile tecelli edebilir. Fakat kutsal her zaman için din dışı dünyadan bir varlıkta ortaya çıkmıştır (Eliade, 2000).

Otto'ya göre ise kutsal, mutlak kudret karşısında korku, gizem ve büyüleyici etki uyandırırken, kutsalın temel özelliği "bütünüyle öteki" (wholly other) olduğudur (Otto, 1917).

Günay, kutsallığın -bir anlamlandırma biçimi ve modern düzen fikri üreten bir çerçeve olarak- günümüzde insanların yaşamlarında dini referans olarak görmemeye başlamasına yönelik eğilimlerinin artan yoğunluğuna rağmen, toplumsal birimlerin, insana birtakım kutsal formlar ürettiğini ifade etmektedir. İnsan, psikolojik nedenlerden ötürü olmasa da kendine bir kutsal daire üretmeye çalışmaktadır. Birçokları için dinseliliğin yeni bir illüstrasyonu sayılabilecek modern kutsallıklar üretebilmekte, bu doğrultuda çoğu insan kutsalına dokundurtmama konusunda ısrarlı olabilmektedir (Günay, 1997).

Yer kabuğunda bulunan değişik köklerdeki kaya mağaraları da doğal taş mekânlardır. Araştırmacılar kadim kültürlerin bu mağaraları dinsel eylemlerini gerçekleştirmek için kullandıklarını ifade etmektedir. Clottes, bu eylemleri şaman ve şamanın görevleri ile toplum arasındaki ilişkiye bağlamaktadır. "Şamanın bazen iyileşmek isteyen hastalar, başarı peşinde koşan avcılar, bazen de ruhlar dünyasıyla ilişkiye girmeye çabalayan kişilerle bu mekânlara geldiği düşünülebilir" der (Clottes, 2006:86).

Hierofaniler ve mitler kutsal mekânlarla ilişkilidir. İslam dininde ise bu ilişkinin en önemli örneği Kâbe ve köşesinde bulunan Hacerülesved taşıdır. Gökten düştüğüne inanılan Hacerülesved taşı, Hz. Muhammed tarafından mübarek olarak tasdik edilmiştir.

Hangi dine ait olursa olsun tapınma mekânlarında, yüzyıllar boyunca sayı sembolizmleri ve geometrik düzenlemeler aracılığıyla bir "anlam yüklemesi" çabasının olduğu görülmektedir. Günümüze kadar ulaşan tapınma mekânlarının planlarında ve kesitlerinde, geometri aracılığıyla belli bir sisteme göre şifrelenmiş düzeneklerin kurulduğunu söylemek mümkündür. Arpat, *Dini Mimaride Gizli Tasarım Yöntemleri* adlı kitabında mumyalama işleminin 70 gün sürdüğü için "firavun arşını" adında yükseklik tarifinin oluştuğunu, Hristiyanlık'ta Baba-Oğul-Kutsal Ruh'un üç sayısı ile simgelediğini, Hz. İsa'nın 12 Havarisi ve 40 gün boyunca çölde kalmasının dinî mimaride yer bulduğunu belirtmiştir. Ayasofya'nın 40 sütunu ve 40 kubbesi buna örnektir. Ayrıca Arapçada "Bismillah" ve "Bismillahirrahmanirrahim" 7 ve 19 harf kullanılarak yazıldığı için Müslümanlar da bu sayılara mistik anlamlar yüklemiştir (Arpat, 2006). Sayı sembolizminin dinlerdeki karşılığına bakıldığında 12 sayısının mitoloji ve dinler tarihi açısından önemli bir yeri olduğu görülmektedir. Astrolojide 12 burç, Mitolojide 12 sütun, Türklerin 12 hayvanlı takvimi, Hititlerin 12 tanrısı, Musevilerin 12 kavmi, Hz. İsa'nın 12 havarisi, Alevilikte 12 imam buna örnektir. Doğal taşların, bu sembolizmlere sadece yapısal ya da dekoratif bir öğe olarak değil, aynı zamanda doğrudan kutsal olan ile bağ kurmak amacıyla tercih edildiği görülmektedir.

Anadolu'da mermerciliğin tarihi ilkçağa kadar uzanmaktadır. Türkiye'deki mermer yatakları, Anadolu yarımadasını yurt edinen bütün uygarlıklar tarafından işletilmiştir. Etiler devrinin kabartma ve heykelleri, eski Yunan ve Roma devrinin amfileri, arenaları ve diğer çeşitli sanat eserleri, Selçuklular ve Osmanlı devrinin saray, hamam, kervansaray, cami ve medreseleri, minareleri, çeşmeleri, Türkiye'de mermer işlemeciliğinin tarihsel gelişimini sergilemektedir (Yüzer vd., 2003). Örneğin ahlata taşı, yüzyıllar önce bölgede yaşamış olan Selçuklular tarafından mezar taşı ve kümbetlerde kullanılırken, günümüzde ise bina yapımında ve kaplama malzemesi olarak çok yaygın bir şekilde kullanılmaktadır (Dede, 2009:1-7).

Önemli tarihî taş yapılarla birlikte Meksika, Amerika, Almanya, İtalya, Fransa, İspanya, İngiltere gibi birçok ülkede Klasisizm, Gotik, Barok gibi birçok sanat anlayışı ile inşa edilen tapınak, katedral, kilise gibi dinî yapılarda büyük bir ihtişamla doğal taşların kullanıldığı görülmektedir.

Tarihin antik dönemlerdeki çok tanrılı dinlerden başlayıp Asur, Sümer, Akad, Babil, Hitit, Frigya, Fenike, Roma, Yunan, Hint, Çin ve Japonya gibi medeniyetlerde Budizm ve Şamanizm inancı ile taşın kutsallığına önem atfedilmektedir. Bununla birlikte tek tanrı inancını savunan Musevilik ve Hristiyanlık dinlerinde de kutsal taşlardan söz edildiği görülmektedir.

İnsanlık tarihinin ürettiği çok tanrılı dinler çoğu zaman bir öncekini reddederek var olsa da birbirini etkilemiş ve tetiklemiştir. Bu etkileme mimari anlamları yönünden incelendiğinde

bir katmanlaşmaya neden olmuştur. Çünkü bu dinlerin tapınma mekânları, kendisinden öncekilerin strüktürel ve mekânsal kurgusunu miras almıştır. Kendisinden daha büyük gücün veya güçlerin varlığına inanan insanoğlu, kutsal dünyası ile bağ kurmak için tanrısına veya tanrılarına adadığı tapınakları çoğunlukla taş ile inşa etmiştir. Günümüzde de bu üretim devam etmekte, çağdaş cami, kilise, şapel tasarımlarına her gün bir yenisi eklenerek yeni yapma biçimleri geliştirilmekte ve malzemenin kullanma çeşitliliği artmaktadır. Tasarımcı başka hiçbir şey için sergilemediği yaklaşımlarını kutsal mekân tasarımlarında dışa vurabilmektedir.

Bu bağlamda, dinî mimaride doğal taşların kullanma biçimini Tablo 1. de ifade edildiği üzere yapısal ve anlamsal olarak iki başlıkta değerlendirmek mümkün görünmektedir. Yapısal kullanma biçimi “konstrüktif” ve “kaplama” olarak karşımıza çıkmaktadır. Anlamsal kullanma biçimi ise “dekoratif” ve “litürjik”¹ olarak ayrılmaktadır.

Tablo 1. Dinî Mimaride Doğal Taş Kullanma Biçimi

4. TÜRKİYE’DEKİ DİNİ MİMARİDE DOĞAL TAŞ KULLANIMINI

Dinî mimaride doğal taş kullanımına Türkiye kadrajından bakıldığında yapıdırma veya kaplama malzemesi olarak kullanılan konvansiyonel örneklerin dışında, 21.yy’ın ilk çeyreğinde mimarlık ortamında gündem oluşturan ve güncelliğini koruyan Sancaklar Camii ve Beylikdüzü Fatma Ana Cemevi örneklemi üzerinden konuyu irdelemek mümkündür.

Emre Arolat’ın 2011 yılında İstanbul Büyükşehirmece’de tasarladığı Sancaklar Camii, mimarlık ortamında gündem oluşturan modern cami tasarımları arasındadır. Bir mağarayı andıran cami, strüktürel-mekânsal kurgusu ve “yer”e tutunma biçimi aracılığıyla kutsal olan ile bağ kurmaktadır.

Şekil 1. Sancaklar Camii

Arolat, namaz ibadetinin olması gerektiği gibi ve huşu içinde gerçekleştirilebilmesi için bu mekânın nasıl bir hissiyat üretmesi gerektiği üzerine çok uzun tartışmalarını ifade etmiştir (Arolat, 2014). Arolat’ın açıklamasından da anlaşılacağı üzere, caminin tasarımındaki en önemli tasarım paradigması tapınma eyleminin kendisidir. Yani namaz ve tapınma eylemini gerçekleştiren “inanan”dır. Huşu içerisinde ibadet edebilmek için mekânın, inanan üzerinde

¹ Litürjik - din ile ilintili olan.

oluşturacağı doğa ötesi algılar önemlidir. Dolayısıyla Arolat, tapınma eyleminin huşu içerisinde gerçekleşmesi gerektiğinden yola çıkarak ışığı, mekânı kuran en önemli öge olarak mihrap duvarında kullanmak istemiştir. Mimari çözümlemedeki en okunaklı tasarım parametresi de malzeme (taş-brüt beton) ve su olmuştur.

SANCAKLAR CAMİİ (İSTANBUL, 2011) DOĞAL TAŞ KULLANMA BİÇİMİ		"BODRUM KAYRAK TAŞI"				
		İMGE	VAZİYET PLANI	PLAN	KESİT	İÇ MEKAN
YAPISAL	KONSTRÜKTİF	Doğal taş yüzey oluşturma, taşların konstrükte edilmesi atılımı çağrısına da oluşan binyeller sadece taş ile sağlanmaktadır.	Açık-yanı açık-kapan mekân kurgusu doğal taş etrafıyla süreklilik kazanmaktadır. Öyle tapınma mekânı, salt bir bina olarak değil bir anıt olarak belirlenmektedir.			Caminin ana ibadet mahalini enrijidinde doğal taş örtüsü yerini brüt beton kullanıma bırakarak, daha sarımsık bir renk kullanımı sunmaktadır.
	KAPLAMA	Dış ortamda kullanılan doğal taşlar, salt kaplama olmasını ötesinde "bi" olarak sürekliliği kurgulanmaktadır.		Yeryüzü yüzeyinin de doğal taş anaçlarıyla kaplandı- birlikteliği görülmektedir.	Beton perde duvarlara yazılarak istiflenerek doğal taş yüzeyinin oluşturulduğu görülmektedir.	
ANLAMSAL	DEKORATİF	Zemin sürekliliği olarak beliren doğal taş kullanımının yüzeyleri de oluşturması, yapının betonarme olarak çözümlenmesi için çözümlemesi daha sağlam olmaktadır.				Brüt beton olarak tasarlanan mihrap duvarı, doğal taş örtüsünün fonunda daha güçlü bir etki oluşturmaktadır.
	LİTÜRİK		Açık alan düzenlemesinde kullanılan doğal taşlar, tapınma mekânının yeryüzü sürekliliğinde devamlılığında belirginliğini sağlamaktadır.		Düseyde yükselen ve dışa yönelik bir etki tanımlayan minare, doğal taş bir kule olarak varlığını sürdürmektedir.	

Tablo 2. Sancaklar Camii Doğal Taş Kullanımı

Beylikdüzü Belediyesinin 2015 yılında açtığı yarışma ile projesi elde edilen, 2020 yılında tamamlanan ve 9016 Mimarlık tarafından tasarlanan Beylikdüzü Fatma Ana Cemevi, Türkiye’de doğal taş malzeme kullanılan dini yapılar arasında yer almaktadır. Türkiye’de yarışma yöntemi ile yapılan ilk cemevi yapısı olan ve “Gebze Taşı” kullanılan Beylikdüzü Fatma Ana Cemevi, mimari kimliği itibarıyla Alevi kültürünün saklı kalmışlığına atıfta bulunmaktadır.

Şekil 2. Beylikdüzü Fatma Ana Cemevi

Şekil 3. Beylikdüzü Fatma Ana Cemevi İnşaatı

Proje müellifi Dinçer'e göre; projede dinin sembolik bir temsilden uzak olan mütevazı yanı başarı ile vurgulanırken programın kendisi sosyal kılınmaktadır. Kültür merkezi ve park, projenin "sosyal" bağını oluşturma amacı ile zemin katta, cemevi ise daha mahrem kılınarak üst katta konumlandırılmıştır. Mekân deneyimindeki süreklilik bozulmadan, mekânlardaki fonksiyonel ayırım malzeme farklılaşması ile betimlenmektedir. İç-dış ilişkisini sağlayacak görsellikte doğal taş dokusunun tercih edildiği yapıda, ibadet mekânları ahşap malzeme ile vurgulanmıştır. Tüm malzemelerin "olduğu gibi" ham hâlleriyle kullanımı ise projedeki ana kararlardan biri olarak sonuç ürüne yansımıştır (Dinçer, 2021).

BEYLİKDÜZÜ FATMA ANA CEMEVI (İSTANBUL, 2020) DOĞAL TAŞ KULLANMA BİÇİMİ	"GEZE TAŞI"				
	İMGE	VAZİYET PLANI	PLAN	KESİT	İÇ MEKAN
YAPISAL	KONSTRÜKTİF	doğal taş kullanılan duvarlar, yapıya yapım tekniği ile oluşturulmuştur.	doğal taş kullanılarak tanımlanan duvarlar, yapının ana hatlarını da işaret eden öğeler konumlanmıştır.	doğal taş duvarların kalınlığı, planimetrik kurguda da yansıdığı hissettirmektedir.	
	KAPLAMA	apağ'dan yakın doğru doğal taş duvar-brüt beton kırık-ahşap konstrüksiyon yüzeyi dilimli cemevinin vurgusuna malzeme kullanımı aracıyla da tanımlanmaktadır.			zemin kat sürekliliğinde kullanılan taş, betonarme duvar üzerine örtülerek yüzey örtücü olarak kullanılmaktadır.
ANLAMISAL	DEKORATİF		kapalı mekânları tanımlayan taş örüntü, açık alan ilişkilerini de tariflemekte ve bir sürekliliğe işaret etmektedir.	doğal taş duvarların kalınlığı, iç ve dış arasında derinlik sağlamaktadır.	
	LİTÜRİK	doğal taş kullanıma ilişkin doğrudan veya dolaylı etkilerle herhangi bir söz yapılmamıştır.			cem salonunda doğal taş kullanımı görülmektedir.

Tablo 3. Beylikdüzü Fatma Ana Cemevi Doğal Taş Kullanma Biçimi

5. TARTIŞMA VE SONUÇ

Tarihsel olarak geriye gidip doğal taş kullanılarak inşa edilen dinî yapılar incelendiğinde, dönemin inşa teknikleri ve yapma biçimi "kalınlığın" inşasına dair bir paradigma sunmaktadır. Her şeyin küçüldüğü ve ayrıştığı modern dünyada ise yapı teknolojisindeki gelişmeler doğrultusunda "incelik" kavramı ve detaylar öne çıkmaktadır. Çağın tasarım tartışmaları arasında bu iki kavramın çatışması önemli yer tutmaktadır.

Sancaklar Camii'nin yeryüzü ile olan ilişkisi incelendiğinde, strüktürel ve mekânsal kurgunun topoğrafya ile olan teması, İslam dininin gerçekte ya da idealde dünyayı "kutsal" ve "dünyevi" olarak iki asal kategoriye ayırmaması olgusu ile örtüşmektedir. Yapı, bulunduğu çevreye binmemekte, yeryüzünün devamlılığında belirmektedir. İnanan insan için türdeş olmayan mekân fikri Sancaklar Camii'nde muğlaklaşmakta, bir bina olarak değil bir aralık olarak kendisini sunmaktadır. Bu belirişi açık ve yarı açık alan çözümlemesi desteklemektedir. Bu çözümlemenin fiziki karşılığı olarak tercih edilen malzeme bu aralıklarda kullanılan doğal taştır. Dolayısıyla malzeme tercihi ve yapma biçiminin de temsil ettiği İslam dininin öğretileri ile anlamlı bir ilişki kurduğunu söylemek mümkündür. Fakat burada kullanılan doğal taş "Bodrum Kayrak Taşı"dır. Sadelik ve tevazunun tasarım paradigması olarak benimsendiği tasarım için, yakın coğrafyada yer alan "Gebze Taşı"nın neden tercih edilmediğine yönelik bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Beylikdüzü Fatma Ana Cemevi incelendiğinde öncelikle; İslami inanç bütününün alt kültürlerinden biri olan Alevi inancının kendisini ifade etme anlayışı olarak görülen cemevleri, biçim ve form olarak bir tipoloji kazanmamış yapılar olduğunu belirtmek gerekmektedir. Çok boyutlu ve zengin yapısıyla Anadolu kültür mozaiğinin en önemli parçalarından biri olan Alevi inanç kültürüne ait tapınma mekânının kurgusu, kültürel birikimi ile birlikte insan bedeni ve maneviyatı ile ilintilidir. Anıtsallık, simetri ve katı form düzeninden uzaktır. Alevi inanç kültürünün tapınma eylemi, tapınma mekânından kopuk olarak mekân üzerinden değil insan kalbi üzerinden gerçekleşmektedir. Bu bağlamda zemin katta kullanılan doğal taş malzemenin ibadet mekânını vurgulamak amacıyla yerini ahşap malzemeye bırakmasının, Alevi kültürünün saklı kalmışlığına yapılan atıf ile çeliştiğini ifade etmek mümkündür.

Bir mimari tercih olarak da olsa taşın istiflenmesinden farklı olarak hangi biçimde örüldüğüne ilişkin bir bilgiyi gözlemleyerek çıkarımda bulunmak, dinî mimaride doğal taş kullanımının değişim ve dönüşümünü ortaya koymaktadır. Dinî mimaride doğal taş kullanımına ilişkin Sancaklar Camii ve Beylikdüzü Fatma Ana Cemevi örneklemeleri ile bu yapıları kurgulayan-tasarlayan düşünsel güzergah arasında bir "mesafenin" varlığı belirmektedir. Sancaklar Camii ve Beylikdüzü Fatma Ana Cemevi, Türkiye'de doğal taş malzemenin dinî yapılarda kullanılmasına ilişkin nadir güncel çabalar arasında yer almaktadır. Kadim dünyada yüklenen anlam ve değer atfetme biçiminden farklı olarak bu tasarımlarda mimari çözümlemenin yapısal tercihleri olarak gerçeklik kazansa da müelliflerin neden taşı tercih ettiği tartışmaya başka bir alan açabilmektedir.

KAYNAKLAR

- Arolat, E. (2014). Sancaklar Camii, <http://www.arkitera1.rssing.com>, 10 Ağustos 2021.
- Arpat, A. (2006). Dini Mimaride Gizli Tasarım Yöntemleri, 1. Baskı, Birsan Yayınevi, İstanbul.
- Beylikdüzü Fatma Ana Cemevi, <https://www.arkitera.com/proje/beylikduzu-fatma-ana-cemevi-ve-kultur-merkezi/>, 11 Temmuz 2021.
- Bingöl, O. (2004). Arkeolojik Mimaride Taş. Homer Kitabevi, İstanbul.
- Clottes, J., Guilaine, J. Simonnet, D. Langaney, A. (2015). İnsanın En Güzel Tarihi (Çev. Kurtalp Devrim) İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Çelik, M.,Y. (2003). Dekoratif doğal yapı taşlarının kullanım alanları ve çeşitleri. Madencilik Dergisi, 42 (1), 3-15.
- Dede, E. (2009). Ahlat-Taşının (Ahlat-Bitlis) Minerolojik ve Jeokimyasal İncelenmesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Jeoloji Mühendisliği Anabilim Dalı.
- Diñçer, D.(2021). <https://www.arkitera.com/proje/beylikduzu-fatma-ana-cemevi-ve-kultur-merkezi/>
- Eliade, M. (2000). Dinler Tarihine Giriş, 1. Baskı, Kocabı Yayinevi, İstanbul.

- Farrelly, L. (2011). Mimarlığın Temelleri (Çev. Neslihan Şık). Literatür Yayınları, Akademik Temeller Dizisi 01, İstanbul
- Gifford, K. (2010). Natural Stone In The Urban Landscape Berlin, Germany Fall Of Campus Main Study, Suny Esf Bla Program.
- Günay, Ü. (1997). "Türkiye'de Toplumsal Değişme ve Din", Türk Yurdu Dergisi, 116:80-89
- Komisyon, (2013). İnşaat Teknolojisi Taşın Mimaride Kullanımı, T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, s 5-37, Ankara.
- Korkmaz, E. (2016). Türkiye'de doğal taş ve mermer madenciliği ile dış ticaret ilişkisi. Paradigma Dergisi, 1 (1), 35-46.
- Kubat, L. (2014). Geçmişten Günümüze Doğal Taşlar Ve Isparta Gönen Trakitinin Seramik Bünyelerde Kullanımı, Süleyman Demirel Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Sanatta Yeterlilik Tezi.
- Otto, R. (1917). Kutsala Dair, 1. Baskı, Altıkırkbeş Yayınları, İstanbul.
- Öztank, N. (1999). Mimaride Doğal Taş Kullanımı. Ege Mimarlık Dergisi 31, 8-9.
- SancaklarCamii,https://tr.wikipedia.org/wiki/Sancaklar_Camii#/media/Dosya:EAA_Sancaklar_Mosque.jpg, 10 Ağustos 2021.
- Sweden, J V. (2002). Architecture In Garden, Random House, Inc. New York, 264
- Şentürk, A., Gündüz, L., Tosun, Y. ve Sarıışık, A. (1996). Mermer Teknolojisi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Mühendislik-Mimarlık Fakültesi, Maden Mühendisliği Bölümü Yayını, s.16, Isparta.
- Ulu, M., İ. (2009). Türkiyede Doğal Taş Kullanım Kültürü ve Kireçtaşının Önemi, İstanbul.
- Yüksel, U. (2018). Jeolojik Miras Niteliğindeki Doğal Taşların Peyzaj Mimarlığında Kullanım Alanları, Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Isparta.
- Yüzer, E. ve Mutlu, C. Suat, (2003). Türkiye Doğal Taş Sektörünün Gelişimi, Sektör Raporu, İstanbul.